

Філософський сенс поняття засади права у сучасній філософії права (Ліберальні концепції)

Андрій Стрехалюк

Національний університет "Києво – Могилянська Академія" E-mail: An.defacto@gmail.com

1. Проблема засад права вкорінена у вікову традицію роздумів у сфері філософії права. Вона виникає тоді ж коли філософ ставить запитання «Що є право? Яка його природа?» Свідченням цього є численні праці різних мислителів які в тій чи іншій мірі рефлектують про природу права: «Закони», «Держава» Платона, «Політика», «Нікомахова етика» Аристотеля, «Сума теології» Фоми Аквінського, Генріх Брекстон «Про закони і звичаї Англії». Особливої актуальності тема права набуває в часи формування національних держав, це засвідчують такі твори новочасних філософів як «Левіафан» Томаса Гоббса, «Два трактати про врядування» Джона Локка, «Про дух законів» Монтеск'є, «Філософія права» Гегеля, «Метафізика звичаїв» Канта.
2. Згадані філософи, рефлектуючи над проблемою дефініції права, приходять до висновку про існування властивої для права складової, без якої воно не може функціонувати (мова йде як про позитивістів так і про представників традиції природного права). Ця складова не є частиною права в тій мірі, в якій нею є правові принципи чи закони (останні розглядаються юриспруденцією). Вона становить «внутрішню природу права», і є засадничою для нього. Таким чином філософи права (особливо у ХХ столітті) знаходять підставу досліджувати засади права і правових систем.
3. Правові системи можуть розглядатись як із зовнішньої (акцентується на зовнішніх рисах правової системи) так і внутрішньої (акцент на внутрішніх рисах) точок зору. Погляд із зовні властивий для правового позитивізму (Остін, Харт), погляд з внутрішньої точки зору – для мислителів, що тяжіють до традиції природного права (Ролз, Хайек, Фуллер). Це не означає, що ці погляди є контрадикторними і виключають одне одного. Вони є різними зрізами того самого явища.
4. Засади права у філософсько-правових концепціях Джона Ролза, Фрідріха Гаєка та Лона Л. Фуллера постають як сукупність вимог до правової системи або як необхідні умови для існування правової системи та ефективного функціонування «добре впорядкованого суспільства». Тобто засади права мають чітко виражений нормативний характер.
5. Засади права у теорії Фуллера постають як принципи внутрішньої моралі права, що також є принципами законності. Фуллер називає вісім таких принципів, вони є нормативними вимогами до правової системи. Цими вимогами є вимога загальності, вимога ясності, вимога проумульгації, вимога стабільності протягом певного часу, вимога відповідності між правилами і фактичною поведінкою суб'єктів права, заборона зворотної дії закону, заборона суперечностей в нормах права і заборона уникнення вимоги неможливого.
6. Принципи внутрішньої моралі права є формальними, вони не передбачають емпіричних складових, більше того ці принципи є процесуальними вимогами до створення і застосування законів. Забезпечення цих принципів, у концепції Фуллера, можливе лише на основі трактування людини як активної сили, що здатна нести відповідальність за свої вчинки, тобто передбачає як засновок свободу індивіда.
7. Концепція Фуллера побудована на вірі в силу морального зобов'язання індивідів дотримуватись закон. Моральність, як характер цього зобов'язання тісно пов'язана з раціональністю.
8. Засади права у Джона Ролза мають формальний характер, вони теж постають як принципи, які уможливають правовий порядок. Ролз зосереджує свою увагу не стільки на легітимності окремих норм, скільки на справедливості усєї суспільної системи. Відповідно принципи справедливості Ролза виконують роль засадничих вимог, з врахуванням яких повинна будуватись будь-яка концепція справедливості. Ці принципи мають у своїй основі принцип взаємності, їх джерелом є взаємні зобов'язання вільних раціональних істот. При чому Ролз здійснює розрізнення на розумову і розсудкову раціональність, де під останньою розуміється моральний інтелект, що зважає на інших.. В центрі його концепції знаходиться також знаходиться вільна раціональна істота. Раціональність та взаємність фундують принципи справедливості Ролза.
9. Засади права розуміються Фрідріхом Гаєком, виходячи із розрізнення системних утворень на номос (створений порядок) та космос (спонтанний порядок), і асоціюються саме з останнім. Право у нього можливе як дотримання абстрактних правил, що цілком узгоджується з принципом незнання, запропонованим Гаєком у його праці «Конституція свободи». Концепція права Гаєка передбачає свободу індивіда як найбільшу цінність. Дотримання засад права забезпечує існування спонтанного порядку(суспільства).
10. В концепціях Фуллера, Ролза та Гаєка, попри відмінності, очевидно є наявність багатьох спільних рис. Зокрема у всіх трьох авторів засади права мають формальний характер. Кожен з них наголошував на необхідності дотримання загальних принципів. Засади права мають характер вимог, які стоять перед правовою системою,

дотримання їх робить можливим реалізацію справедливості та збереження самої системи.

11. Дані концепції виходять із спільних передумов, якими є свобода людини, яка розуміється як раціональна активна істота, що здатна бути морально зобов'язаною і нести моральну відповідальність. Засади права у цих авторів тісно пов'язані із поняттям раціональності та справедливості (моральності). Визначальним також є принцип взаємності, що лежить в основі принципів справедливості і є передумовою самих засад права.

References

- [1] Гаск Ф. А. «Конституція свободи»,
[2] Гаск Ф.А. «Право, законодавство та свобода: нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії»,

- [3] Гегель Г.В.Ф. «Філософія права»,
[4] Дворкін Р. «Серйозний погляд на права»,
[5] Кельзен Г. «Чисте правознавство»,
[6] Нерсесянц В.С. «Право – математика свободи»,
[7] Нерсесянц В.С. «Філософія права лібертарно – юридическая концепція»,
[8] Петражицкий Л.И. «Теория права и государства в связи с теорией нравственности»,
[9] Ролз Джон «Теорія справедливості»,
[10] Таманага Б. «Верховенство права: історія, політика, теорія»,
[11] Трубецкой Е.Н. «Лекции по энциклопедии права»,
[12] Фуллер Лон Л. «Анатомія права», Фуллер Лон Л. «Мораль права»,
[13] Харт Х.Л.А. «Концепція права» та ін..

Критика принципу утилітаризму в ліберальних та комунітаристських доктринах ХХ століття

Галина Щукіна

Кафедра філософії та релігієзнавства, Національний університет “Кисево-Могиланська Академія”, УКРАЇНА, м.Київ, вул. Г. Сковороди,2, E-mail: galla@ukr.net

Джон Роулз ставить за мету виробити таку теорію справедливості, яка б презентувала альтернативу утилітаристській думці. З утилітаристського погляду, справедливість – це те, як сума задовольень розподіляється поміж індивідів. Приписи ж справедливості виводяться з єдиної мети – досягнення найбільшої рівноваги задоволення. Дж. Роулз розглядає утилітаризм як телеологічну концепцію. Критикуючи її, він застосовує критерій максимуму.

Роулз вбачає недоліки утилітаризму у природному наслідку екстраполяції принципу раціонального вибору однієї людини на все суспільство. Проте необхідно звернути увагу на факт визнання Роулзом переваг утилітаризму в царині практичної аргументації щодо стабільності функціонування соціальних інституцій і їх здатності до вирішення суспільних конфліктів. Учений прагне надати своїй теорії такого самого конструктивного потенціалу, який міститься і в утилітаризмі. Тобто не лише недоліки, але й переваги утилітаризму слугують Роулзу головними факторами, які визначають напрям розвитку його теорії.

Як альтернативу теорії корисності Роулз запропонував інтуїтивізм, однак цей принцип не здатний розв'язати соціальні конфлікти. Тому у своїй аргументації Роулз апелює до Канта.

Теорії лібертаризму та комунітаризму виникли як рецепція на Роулзову теорію справедливості. Так само як філософія Роулза ґрунтується на критиці утилітаризму, так і критика теорії справедливості слугує основою лібертаризму Роберта Нозіка і комунітаризму Майкла Сендела.

Р. Нозік протиставляє розподільчій справедливості Роулза справедливість обміну. Витоки теорії лібертаризму лежать у класичних засадах лібералізму Джона Локка. Лібертаристи поважають вибір людини, позицію ж утилітаристів розглядають як різновид етапизму. Нозік виступає із запеклою критикою позиції Роулза, тому що розподільча справедливість руйнує рівність, що є головним принципом лібералізму. Багато дослідників підтримують позицію Нозіка, оскільки вона є найбільш раціональною серед інших неоліберальних теорій.

Австрійський лібералізм виникає як реакція на політику рейганоміки, кейнсіанства, тетчеризму. Людвіг Мізес і Фрідріх Гаск розглядають принцип корисності як головний принцип теорії раціональності. Гаск у своїх працях говорить уже про принцип utility (користі) як про практичну корисність і критикує нормативний утилітаризм за те, що той не спроможний надати обґрунтування всій системі правил розподілу. Тому Гаск радить вдатися до редуціонізму, щоб ліквідувати нормативний утилітаризм Дж. Ст. Міля. Натомість увесь розподіл благ регламентується лише державою.

Гаск формує поняття вільного суспільства, суть якого в тому, що головна боротьба за свободу приводить до рівності всіх перед законом. Учений пропонує, щоб люди отримували відповідно не до максимальних чеснот, а до максимальної користі за мінімальних витрат – у цьому і полягає головний закид концепціям Роулза та Нозіка.

Комунітаристи наголошують на хибності уявлення Роулза про природу людської особи, тому що